

TIENDE PACIFICATIELEZING

Culturele coëxistentie in Europa

De noodzaak van een nieuwe pacificatie

M. Mourik

E.Story-Scientia

ISBN 90 6439 707 4
D - 1991 - 0009 - 33
© E. Story-Scientia
Tel.: 11.68.68 (geen zonenummer)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ons wordt door sommigen voorgehouden dat het enige wat we van de geschiedenis kunnen leren, is dat we er niets van kunnen leren. Met de stelligheid van die bewering heb ik moeite. In zijn, in mijn ogen nog steeds magistrale "Geschiedenis van de Nederlandse Stam", zegt GEYL over de Pacificatie van Gent: "Het was een verdrag van vrede tussen de gewesten der Staten-Generaal en Holland en Zeeland, tevens een verbond tot wering der Spaanse soldaten en andere vreemde verdridders". Natuurlijk zijn de omstandigheden waaronder het Pacificatie-verdrag werd gesloten volstrekt eenmalig, en derhalve niet vergelijkbaar met welke omstandigheden ook die zich sedertdien hebben voorgedaan. Toch zijn er elementen in de situatie van 1576 die ook vandaag de dag voor de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden geldigheid hebben. Ik noem als dusdanig: verdeeldheid enerzijds, de behoefte aan samenwerking en eenheid anderzijds. Ook de "vreemde verdridders" zijn aanwezig. Ik doel daarbij uiteraard niet op ons staatkundige of economisch bestel, maar op ons culturele bestaan, of moet ik zeggen: voortbestaan. Waarvan ik U - om kort te gaan - wil overtuigen, dat is de noodzaak van een nieuwe pacificatie, ditmaal in het culturele vlak.

Het lijkt mij nuttig dat ik eerst een paar begripsomschrijvingen voorstel. Ze zijn niet waterdicht, maar hebben het voordeel van elke definitie dat zij voorkomen dat we langs elkaar heen praten en -luisteren. Daar is allereerst het begrip *cultuur*. Dat wordt vaak in engere zin gebruikt als: de schone kunsten, zowel de scheppende als de uitvoerende, dus beeldhouw- en schilderkunst, grafische kunsten, theater, literatuur, muziek, dans, architectuur, film en videofilm. Een wat uitgebreidere omschrijving van cultuur omvat ook onderwijs in al zijn geledingen, de wetenschappen en de media. De ruimste bepaling van cultuur is de zogenaamde antropologische: het is alles wat een cultuurgemeenschap denkt en doet en bezit, haar structuren op alle maatschappelijke terreinen en de wijze waarop zich daarbinnen de besluitvormingsprocessen afspelen, de mentaliteit waaruit wordt gehandeld. Cultuur in elk van deze drie genoemde gradaties, hanteer ik als een waardevrij begrip. Wanneer ik aan cultuur waarde toeken, gebruik ik het woord *beschaving*. De cultuur van de Nazi's, die van het Stalin-tijdperk, kan men wel neutraal cultuur noemen, maar wanneer men waarde-criteria aanlegt, komt men tot de conclusie dat het hier niet om beschaving, maar om barbarisme gaat.

Dat brengt ons tot een ander sleutelbegrip in mijn voordracht, te weten: *culturele identiteit*. Identiteit is een relatief begrip: iemand of iets heeft slechts identiteit in relatie tot een ander of iets anders. Indien U of ik alleen op de wereld waren, zouden we geen identiteit, althans geen menselijke identiteit, hebben. Identiteit is alles waarin men anders is dan de ander. Men zou dan ook kunnen stellen dat men de identiteit van een cultuurgemeenschap kan vaststellen door haar cultuur, in de ruimste zin van het woord - zoals zoëven aangeduid - te projecteren tegen de cultuur - in dezelfde zin - van andere cultuurgemeenschappen. Alle punten die bij die projecties niet

samenvallen, leveren het raster van de eigen identiteit.

Er wordt veel gesproken over "Europese cultuur". In mijn gedachtenwereld komt die term niet voor. Europa telt een breed scala van culturen: lokale, regionale, nationale, bovenregionale en bovennationale. Alle tezamen dragen zij bij aan de Europese *beschaving*. Het wezenskenmerk daarvan is: pluriformiteit. Het is uit de coëxistentie van een groot aantal culturen in een bepaald geografisch gebied, uit de wederzijdse bevruchting en beïnvloeding van die culturen, ook uit het tegen elkaar aanwrijven en op elkaar botsen, dat die Europese beschaving is ontstaan. Om een bekend Frans gezegde te parafraseren: du choc des cultures jaillit la civilisation.

Het is, als gezegd, de pluriformiteit van de Europese culturen, van de verschillende Europese identiteiten, die de Europese beschaving haar innerlijke spankracht, haar uitstralingskracht en haar aantrekkingskracht heeft gegeven. Die er dan ook voor gezorgd heeft dat wanneer we heden ten dage over de *westerse beschaving* spreken, we het hebben over een beschaving die in feite een uitgebreide Europese beschaving is.

Wanneer we pluriformiteit als de grote, sterke motor van de Europese beschaving beschouwen, volgt daaruit onmiddellijk en logisch - en het is dan ook een hoofdstelling in mijn betoog - dat verlies van culturele identiteit verlies van pluriformiteit is, en daardoor een verarming van de Europese beschaving. Alleen al om die reden is elke inspanning tot behoud van culturele identiteit gerechtvaardigd. Men zou dit een objectieve reden kunnen noemen. Subjectief en niet minder belangrijk is uiteraard de geestelijke verwarring en verarming die zich voordoet wanneer een cultuurgemeenschap haar culturele identiteit, of delen daarvan, verliest. We kunnen dat vaststellen "in vitro" aan de crisis in alle cultuurgemeenschappen in Midden- en Oost-Europa. Zij lijden aan de gevolgen van verlies - in meerdere of mindere mate - van culturele identiteit gedurende een lange periode van politieke, economische, maar vooral ook culturele onderdrukking. Daarbij hebben niet alleen de slachtoffers schade aan hun culturele ziel geleden, maar ook de onderdrukkers zelf. Maar wat praat ik over de historie van culturen op afstand, terwijl de Vlaamse cultuurgemeenschap zo lang en zo hard onderdrukt is geweest. Uw geschiedenis bevat wel degelijk een les: dat actieve weerstand tegen culturele onderdrukking niet alleen doet overleven, maar ook sterk maakt. We stuiten hier op een opmerkelijk verschil in mentaliteit tussen Noord- en Zuid-Nederland. De Zuidnederlander is *cultuurbewuster* dan de Noordnederlander, en daardoor *zelfbewuster* in cultureel opzicht. De Zuidnederlander heeft aan den lijve de "verdrukking" ervaren. De Noordnederlander heeft nooit voor zijn taal en cultuur hoeven te vechten. Zelfs in onze Tachtigjarige oorlog waren taal en cultuur niet de inzet. Ons Noordnederlanders is de cultuur ons zo te zeggen aangewaaid. Voeg daarbij een eeuw lang politieke neutraliteit, een eeuw die cultuurhistorisch gezien een burgerlijke eeuw was. Vergeet daarbij niet een onderwijsstelsel dat al bijna

anderhalve eeuw op het secundaire niveau sterk de nadruk legt op het leren van vreemde talen, ten koste van het onderricht in de eigen taal en de eigen geschiedenis, en U heeft de hoofdoorzaken voor de lauwheid, de onverschilligheid en het gebrek aan zelfbewustzijn op cultureel gebied van de Noordnederlander.

Maar ondanks dit en andere mentaliteitsverschillen belijd ik met overtuiging de eenheid van de Noord- en Zuidnederlandse cultuurgemeenschap. U kent de karakteristieken van de optimist en de pessimist. De laatste zegt: het glas is half leeg, de eerste: het is half vol. Wanneer we het hebben over het al dan niet bestaan van een culturele gemeenschap die Noord en Zuid omvat zullen de pessimisten op de verschillen wijzen, de optimisten op de overeenkomsten. Ik behoor tot de laatste categorie.

Wie naar onze respectieve nationale geschiedenissen kijkt, krijgt een vertekend beeld voor ogen. Men zal dan meer verschillen dan overeenkomsten zien. Alleen, nationale, politieke en economische geschiedenis is slechts een van de vele factoren die van invloed zijn op de cultuur van een gemeenschap. Gelukkig voor de Nederlandse beschavingsgemeenschap, gelukkig voor de Duitse beschavingsgemeenschap en voor al die gemeenschappen die door nationale grenzen doorsneden worden.

Zo zachtjes aan heb ik al aardig wat fundamenten in mijn betoog gelegd. Mag ik ze nog eens aanwijzen.

Ik stelde:

- dat beschaving de meerwaarde van cultuur is;
- dat pluriformiteit van culturen ten grondslag ligt aan de spankracht en uitstralingskracht van de Europese beschaving;
- dat culturele identiteit een relatief begrip is, terwijl verlies van culturele identiteit een collectief verlies aan potentiële beschaving is;
- dat ondanks vele verschillen Noord- en Zuid-Nederland een cultuurgemeenschap vormen.

Wat ik verder met U wil onderzoeken is in hoeverre onze Nederlandse cultuurgemeenschap in haar identiteit wordt bedreigd en hoe wij ons tegen die bedreiging teweer moeten en kunnen stellen.

Dat onze cultuurgemeenschap "verdrukt" wordt, in de zin van "onder druk staan", dat staat als een paal boven water. Ik wijs er in woord en geschrift al meer dan twintig jaar op, dat in de internationale gemeenschap van culturen, de kleinere cultuurgemeenschappen in een ongunstigere positie verkeren dan de grotere. Of wij in dit verband de Nederlandse cultuurgemeenschap een kleine grotere of een grote kleinere noemen doet weinig terzake; wij zijn in vergelijking met de ons omringende cultuurgemeenschappen klein. Ik spreek natuurlijk over kwantiteit, niet over kwaliteit. Wat die laatste betreft bestaan er geen kleinere culturen. Kwalitatief gezien zijn alle culturen - nogmaals: in de zin van beschavingsfactoren - gelijkwaardig. Ik hoef dat nauwelijks toe te lichten. Denkt U maar eens aan de produktieve

kracht van de Nederlandse cultuur op het gebied van de schilderkunst. Of aan de Poolse en Tsjechische en Hongaarse voor wat de muziek betreft. Of aan de kleine Scandinavische cultuurgemeenschappen op het terrein van de literatuur. In al deze voorbeelden zijn de kwantitatief kleinen kwalitatief reuzen.

Die al lang bestaande druk waarover ik sprak heeft twee hoofdfactoren, een economische en een psychologische. Laten we allereerst eens kijken naar de economische. Het gaat hier om een simpel verschijnsel in de economie, een basisgegeven in de markteconomie; wie voor een kleine(re) markt produceert heeft hogere kosten per eenheid dan diegene die voor een grote(re) markt werkt. Met een eenvoudige illustratie: de Nederlandse uitgever heeft een kleinere afzet en derhalve hogere produktiekosten per eenheid dan zijn Franse, Duitse, laat staan Engelse collega. Hun markt omvat niet alleen de op zichzelf al veel talrijkere eigen bevolking, maar ook miljoenen buiten de eigen grenzen die ook Frans, Duits, Engels, Spaans, enzovoorts, begrijpen en lezen. Het engelstalige boek vindt zonder moeite een bijna wereldwijde markt. Wil de Nederlandse uitgever zijn produkten in het buitenland aan de man brengen, dan komen bovenop de al hoge directe produktiekosten ook nog eens de kosten van vertaling of van samenvattingen - hoe zou de vreemde uitgever anders weten welk vlees hij in de kuip krijgt. Mutatis mutandis gelden de nadelen die ik zojuist noemde voor alle taalgebonden culturele produkten: niet alleen voor belletristiek maar ook voor wetenschappelijke uitgaven, voor film, televisieprogramma's en andere audio-visuele produkten, voor het theater en het cabaret. Concrete voorbeelden liggen voor het oprapen.

En dan de tweede "drukfactor" die ik noemde, de psychologische. Denkt U niet dat het hier om een theoretische constructie gaat. In mijn meer dan veertigjarige diplomatieke loopbaan ben ik er vaak, al te vaak, mee geconfronteerd. Het is het verschijnsel van de neerbuigendheid, de laatdunkendheid, de onverschilligheid of zelfs minachting, die vertegenwoordigers van grotere cultuurgemeenschappen voor kleinere gemeenschappen hebben. Het is een bijna automatisch psychisch mechanisme. Dat houdt in dat ook de kleine er zich schuldig aan maakt tegenover de nog kleinere. Om direct bij huis te blijven: de "Hollanders" tegenover de Friezen. En ook veel van de irritatie tussen Nederland en de Vlaamse Gemeenschap is mijns inziens terug te brengen tot laatdunkendheid en onverschilligheid van veel noorderlingen ten opzichte van hun zuiderburen.

Maar vast staat dat wij, in het Noorden en het Zuiden, te lijden hebben onder de werking van dit psychisch mechanisme zoals het zich bij derden manifesteert. Laat ik mij beperken tot enkele, bijna stereotype, voorbeelden. Daar is de Duitser, en er zijn er vele, die van mening is dat onze taal een dialect van zijn taal is. En dan mogen we nog blij zijn, want nog niet lang geleden vertelde een Duitse voorvechter van het Nederlands dat veel van

zijn landgenoten van oordeel zijn dat onze taal een afvalprodukt van de hunne is. En wat te zeggen van die Fransen die hetzij in officiële, hetzij in persoonlijke hoedanigheid, als hun mening geven dat het Nederlands geen cultuurtaal is. Opnieuw: U kent hier zeker meer pijnlijke voorbeelden van dan wij in het Noorden. Het spreekt vanzelf dat wanneer grote aantallen inwoners van de ons omringende volken van mening zijn dat onze taal niet ernstig genomen behoeft te worden, dat zij dat oordeel doortrekken naar onze literatuur. De getallen bevestigen dat. De kennis van onze literatuur in de ons omringende grote landen is zelfs aanzienlijk geringer dan die van de Scandinavische literaturen, terwijl toch bij elkaar opgeteld, de Scandinavische landen maar driekwart van de Nederlandstalige bevolking tellen.

Met de geschetste nadelige positie in het krachtenveld van de Europese culturele betrekkingen, als gevolg van markttechnische en psychologische factoren, leven wij al lang. En misschien zouden we zo wel door kunnen blijven modderen, ware het niet dat zich een nog grotere bedreiging van onze culturele identiteit aandient.

Waar ik op doel zijn de gevolgen van het integratieproces dat zich in de Europese Gemeenschap (E.G.) afspeelt. Onze beide landen zijn daar vanaf het begin bij betrokken. Zij hebben, samen met Luxemburg verenigd in de Benelux, in die organisatie jarenlang voor de E.G. zelfs een voortrekkersfunctie vervuld.

Zoals U weet is de Europese Gemeenschap in opzet en doelstellingen in eerste aanleg een economische organisatie op federale grondslag. Op het begrip federatie, en zijn tegenhanger confederatie, kom ik nog terug. We stellen allereerst vast, en dat is een cruciale constatering, dat de verdragen waarop de E.G. berust, dat van Parijs van 1951, het zogeheten Kolen- en Staalverdragen, en die van Rome van 1957 inzake Euratom en de Europese Economische Gemeenschap, uitsluitend handelen over *economische* samenwerking. Op dat vlak streeft de E.G. naar een Europese economische unie, waarvoor de gemeenschappelijke interne markt, die in 1993 verwezenlijkt moet zijn, een belangrijk tussenstation is. Een volgende belangrijke fase op weg naar de economische unie, is de monetaire unie, die een gemeenschappelijk monetair en financieel beleid mogelijk zal maken. Die monetaire unie bevindt zich nu nog slechts in een beginfase. Nog voor het einde van dit jaar (op 13 december 1990) zal een zogenaamde Intergouvernementele Conferentie van de E.G.-landen zich beraden over de mogelijkheden en de problemen van een algehele monetaire unie. Een dag later vindt er nog zo'n Intergouvernementele Conferentie plaats, en het onderwerp daarvan gaat ver uit boven de economische samenwerking, hoe belangrijk die ook moge zijn. Het onderwerp van die tweede Conferentie is: de politieke unie, d.w.z. het naar buiten optreden als een politieke eenheid. Met andere woorden het totstandbrengen van een gemeenschappelijk buitenlands beleid. Dat streven komt niet uit de lucht vallen. Al lang pogen de regeringen van de E.G.-

landen, met wisselend succes, gemeenschappelijke buitenlands-politieke standpunten in te nemen. Tot 1985 verliep deze samenwerking geheel informeel. In dat jaar werden de genoemde Europese verdragen aangevuld en nader geïnterpreteerd door de zogeheten "Europese Acte" (Acte Unique). In deze Acte werd niet alleen vastgelegd dat de besluitvorming voortaan in beginsel met een gekwalificeerde meerderheid zou plaatsvinden, en werden de (beperkte) bevoegdheden van het Europese Parlement ietwat uitgebreid, maar werd ook de genoemde "Europese Politieke Samenwerking" geformaliseerd. Een volgende stap zou de politieke unie dienen te zijn. Het behoeft geen betoog dat die politieke unie een noodzakelijk complement is op de economische unie; men kan op den duur geen gemeenschappelijk economisch beleid voeren, wanneer men niet ook zijn buitenlands politieke beleid op één noemer brengt. Het nastreven van een politieke unie voegt een nieuwe, niet economische, dimensie toe aan het Europese integratieproces.

Maar er gebeurt meer: in het sociaal-economische vlak worden er pogingen in het werk gesteld te komen tot een verregaande "vergemeenschappelijking" van beleid. Er ligt al een ontwerp voor een "Sociaal Handvest" ter tafel. Ook de fiscale coördinatie krijgt veel aandacht; een penibel probleem, dat wij zelfs in de Benelux nog niet hebben kunnen oplossen, getuige het grote aantal door Nederlanders bewoonde huizen net aan deze kant van de grens.

Een zeer belangwekkende niet-economische ontwikkeling in E.G.-verband is het doorbreken van het taboe dat tot voor kort op het vraagstuk van een gemeenschappelijk verdedigingsbeleid lag. De situatie in het Midden-Oosten heeft dit onderwerp in de E.G. bespreekbaar gemaakt.

Al deze ontwikkelingen getuigen van een uitermate belangrijke dynamiek van het Europese integratieproces in een bepaalde richting, namelijk in die van een federatie of bondsstaat. Wat is een federatie? Kort gezegd is een federatie een volkenrechtelijke vorm van samenwerking tussen oorspronkelijk soevereine eenheden - staten, provincies, gewesten, kantons of hoe zij ook mogen heten -, die het overgrote deel van hun soevereiniteit - op de belangrijkste uitzondering kom ik zo dadelijk terug - hebben overgedragen aan een nieuwe centrale regering. Bestaande federaties zijn onder meer: de Bondsrepubliek, Zwitserland, Canada, de Verenigde Staten. U zal zich afvragen: en België dan? Ik aarzel nog dat in de categorie federatie of bondsstaat onder te brengen. Het huidige Belgische staatsbestel vertoont duidelijke federale, maar ook confederale trekken. Wat immers is een *confederatie*? Het andere Nederlandse woord voor confederatie is statenbond. Zoals dit woord al aanduidt is de band daar veel lossier dan in een federatie. Er is alleen een centraal samenwerkingsorgaan, maar geen nieuwe centrale regering. De overdracht van soevereine bevoegdheden is vrijwillig, en kan, dit in tegenstelling tot de federatie, herroepen worden. Ook algehele uittreding is mogelijk, iets wat de federatie niet toestaat. U zal in het licht van deze karakteristieken

begrijpen dat ik uw land voorlopig als een bijzonder geval - tussen federatie en confederatie - beschouw.

Keren we terug tot de federatie. We stelden vast dat de Europese Gemeenschap zich in een verbreed en versneld federaliseringsproces bevindt. We moeten tegelijkertijd constateren dat elke bestaande federatie twee belangrijke elementen kent, waaraan in E.G.-verband geen enkele aandacht wordt geschonken. Beide zijn van fundamentele betekenis voor het goed functioneren van een federaal bestel. Om te beginnen bestaan er in de E.G. niet een *constitutioneel* lichaam dat tot taak heeft de specifieke belangen van de samenstellende delen te behartigen. Ik bedoel het orgaan dat in de Verenigde Staten "Senaat" heet, in de Bondsrepubliek "Bondsraad". De Europese Raad van Ministers kan als zodanig niet worden aangemerkt. De leden van die Raad kunnen wel deelbelangen behartigen en doen dat ook, maar zijn tezelfdertijd de "regering" van de Gemeenschap. Belangenconflicten zijn dan ook aan de orde van de dag; denkt U maar aan het landbouwbeleid. Bij dit alles komt nog dat het wel bestaande parlementaire orgaan, het Europees Parlement, zo weinig bevoegdheden heeft dat er wel van een "democratisch gat" wordt gesproken.

Maar vanuit een oogpunt van culturele coëxistentie in de Europese Gemeenschap weegt een tweede lacune in het E.G.-bestel nóg zwaarder. Ik bedoel het feit dat niet, zoals in *elke* bestaande federatie vanaf haar begin wel het geval is, dat de cultuur niet uitdrukkelijk is uitgezonderd van de bevoegdheden van het nieuwe centrale federale gezag. In de Bondsrepubliek hebben de deelstaten, in Zwitserland de kantons, in Canada de provincies en in de Verenigde Staten de "states" en in uw land de Gemeenschappen hun culturele soevereiniteit behouden. Die eigen soevereiniteit wordt niet alleen terecht opgeëist, maar is essentieel voor het functioneren van een federatie.

Het ontbreken van een analoge regeling in de E.G. betekent dat de verschillende culturen in de Gemeenschap vogelvrij zijn. En wie daarvan misbruik maakt is de Europese Commissie, het uitvoerend orgaan met het recht van initiatief, van de Gemeenschap.

Uiteraard staat de Commissie alleen regelgeving ter beschikking die is gebaseerd op de eerder genoemde verdragen van Parijs en Rome. Alpha en Omega van deze verdragen is het behartigen van de vrije concurrentie, iuncto het verbod van discriminatoire behandeling van de onderdanen van de E.G.-landen in het gehele E.G.-territoire.

Het niet-bestaan van culturele regelgeving heeft er de Europese Commissie tot dusverre van weerhouden zicht met de cultuur van de Lid-Staten te bemoeien. De procedure die zij daarbij volgt is deze, dat zij een in wezen cultureel probleem transformeert tot een economisch probleem, en daarop dan de economische regels van de E.G. toepast. Beruchte voorbeelden zijn haar toeëigening van de kwestie van de vaste boekenprijs; voor haar verboden kartelvorming, voor de cultuur, vooral die van de kleinere landen, een

kwestie van leven of dood voor de kwaliteitsuitgeverij, zowel die van literatuur als van wetenschappelijk werk. Een andere overval van de Commissie is haar onderzoek naar de "wettigheid" van overheidssubsidies voor culturele activiteiten. Zouden die in haar huidige vorm verboden worden als zijnde van discriminatoire aard, dan zouden subsidies óf afgeschaft moeten worden, óf moeten openstaan voor alle E.G.-onderdanen. Er is niet veel fantasie voor nodig om zich in beide gevallen de catastrofale gevolgen voor de eigen cultuur voor te stellen. Een ander berucht voorbeeld van culturele inmenging van de kant van de Europese Commissie op grond van economische regelgeving is de richtlijn van begin vorig jaar over grensoverschrijdende televisie, die als economische dienstverlening werd bestempeld. Sindsdien beschikken commerciële televisiemakers over een krachtig wapen in hun gevechten met publieke omroepssystemen. Alleen Denemarken had de moed om te zeggen dat televisie in zijn opvatting in de eerste aanleg cultuur was.

De geschetste situatie, die - dit zij met nadruk gezegd - voor de kleinere cultuurgemeenschappen extra belastend is, laat maar één conclusie over: de verdragen van Rome dienen op de kortst mogelijke termijn aangevuld te worden in die zin, dat aan de Lid-Staten volledige culturele autonomie wordt toegekend, of, anders gezegd, de uitsluitende verantwoordelijkheid voor de handhaving en activering van hun culturele identiteit.

Dat houdt in dat de Lid-Staten in ieder geval geheel en al verantwoordelijk blijven voor hun binnenlandse en buitenlandse cultuurbeleid. Dit laatste mag uiteraard niet in strijd zijn met het buitenlandse beleid van de Gemeenschap. Verder, dat zij autonoom zijn op de terreinen van onderwijsbeleid, wetenschapsbeleid en mediabeleid. Daartoe zal onder meer moeten worden vastgelegd dat culturele goederen en diensten een karakter sui generis hebben, en derhalve niet onderworpen zijn aan de economische regelgeving van de E.G. Een zodanige uitbreiding van de verdragen van Rome hoeft niet in te houden dat de Europese organen zich in het geheel niet met cultuur mogen bezighouden. Maar dan wel daartoe uitdrukkelijk gemachtigd door de Lid-Staten, en alleen dan wanneer er een aanwijsbaar gemeenschapsbelang aan de orde is. Van toepassing is hier het zogenoemde subsidiariteitsbeginsel, dat wil zeggen dat de Gemeenschap alleen die taken mag uitvoeren waartoe de Lid-Staten, alleen of in vereniging, niet zelf in staat zijn. Men denke daarbij aan projecten zoals het bestaande Erasmus-programma of het Lingua-programma.

Culturele autonomie, tot behoud van culturele pluriformiteit, dient ook toegekend te worden aan regionale culturen, aan de Friese, de Schotse, de Bretonse en de Catalaanse, om maar een paar culturen uit de rijke Europese verscheidenheid te noemen. Ook op het lokale niveau dient die autonomie te bestaan.

Vooraleer ik besluit met een oproep tot een nieuwe pacificatie tussen Noord

en Zuid, dien ik met U nog stil te staan bij het Europa dat niet, of nog niet, tot de Europese Gemeenschap behoort. Met de Westeuropese democratieën onderhouden wij al sinds jaar en dag minder of meer intensieve culturele betrekkingen. Die met Midden- en Oost-Europa waren tot voor kort streng gereguleerd, op het niveau van regeringen. Sedert een klein jaar zijn die dwingende banden geslaakt, en komt er een steeds aanzwellende stroom op ons af van verzoeken om vrije culturele uitwisseling, niet zelden vergezeld van verzoeken om materiële hulp.

Ik ben van oordeel dat de Europese culturele betrekkingen met landen en regio's buiten de E.G. gediend zouden zijn met een *Europees Cultureel Handvest*, waarin regels zouden moeten worden vastgelegd voor de culturele omgang met elkaar. Waarin rechten, met name die van de kleine(re)n, en verplichtingen, met name die van de grote(re)n, zouden worden omschreven. Ook zo'n Handvest zou gebaseerd moeten zijn op de culturele autonomie van alle, grotere en kleinere, lokale, regionale, nationale en bovennationale culturele gemeenschappen, en gericht moeten zijn op het behoud en de activering van culturele identiteit en daarmee van culturele pluriformiteit. Zo'n Handvest zou paal en perk moeten stellen aan het culturele expansionisme van de groten, die nu al klaar staan om hun vroegere posities in Midden-Europa te heroveren. Als coördinator van deze brede Europese culturele uitwisseling, en als toezichthouder op de uitvoering van de bepalingen van een Europees Cultureel Handvest, komt het meest de al veertig jaar in Straatsburg gevestigde Raad van Europa in aanmerking, die grote ervaring heeft met culturele samenwerking in Westeuropees verband, en waartoe Midden- en Oosteuropese landen die zich tot werkelijke democratieën ontwikkelen, ook als lid toegang hebben, getuige het geval Hongarije. Daartoe is dan wel een betere samenwerking tussen de E.G.-organen en de Raad van Europa vereist. Deze is tot nu toe te zeer gekenmerkt door competentiegeschillen, ambtelijke jaloezie, en vooral door een laetdunkende houding van de kant van de Brusselse Europese Commissie.

Het is mijn oprechte overtuiging dat algemene aanvaarding van de hierboven geschetste beginselen, die in een Europees Cultureel Handvest zouden moeten worden gecodificeerd, ook de angel zou halen uit de vele conflicten die het wegvallen van de opgelegde staatkundige en culturele dwangsystemen in Midden- en Oost-Europa met zich meebrengt. Idealiter staat mij een grote Europese Confederatie voor ogen, gebaseerd op gelijkheid en autonomie van de betreffende cultuurgemeenschappen. Dat zou een "pacificatie" betekenen tussen Tsjechen en Slovaken, Roemenen en Hongaren, maar ook tussen Moskou en Oekraïne, Parijs en Baskenland, London en Wales, Den Haag en Friesland. Een ware Pax Europaea.

Maar het is niet *deze* pacificatie waarmee ik wil eindigen. Aan het begin van mijn betoog sprak ik over bepaalde elementen in de situatie van 1576 die ook voor het heden geldigheid hebben voor onze gewesten: verdeeldheid

enerzijds, de behoefte aan samenwerking en eenheid anderzijds. En de aanwezigheid van "vreemde verdrukkers".

Die verdeeldheid is er heden ten dage niet meer een van godsdienstige aard, of van fundamenteel uiteenlopende politieke verdeeldheid, en zal in het Europese integratieproces eerder af- dan toenemen. Wat ons verdeelt, ook in cultureel opzicht, is onbetekenend in verhouding tot wat ons bindt: een gemeenschappelijke cultuur en een gemeenschappelijke taal. Ik ben uitvoerig ingegaan op wat onze gemeenschappelijke cultuur "verdrukt". Dat roept om samenwerking en eenheid. Op taalgebied is die eenheid belichaamd in de Nederlandse Taalunie. Die verdient onze blijvende belangstelling en steun voor verdere uitbouw op haar eigen terreinen, de taal en de literatuur. Daarnaast zou ik willen pleiten voor aparte "unies" op andere gebieden: waarom niet een onderwijsunie, een wetenschapsunie, een media-unie ?

Niet alleen om onze samenwerking te optimaliseren, maar ook om zo sterk mogelijk te staan tegenover de "verdrukkers" van onze cultuur. De eerlijkheid gebiedt te erkennen dat uw regering, ik bedoel die van de Vlaamse Gemeenschap, meer oog heeft voor de noodzaak tot samenwerking dan de mijne, getuige onder meer de herhaalde oproepen van uw minister van cultuur om gezamenlijk het initiatief te nemen tot aanvulling van de Verdragen van Rome met een culturele titel.

Wat, in afwachting en ter voorbereiding van de nauwst mogelijke samenwerking in het culturele vlak, prioriteit verdient, is de herziening van het uit 1948 stammende culturele verdrag tussen België en Nederland. Dat is niet alleen inhoudelijk volkomen verouderd. Het moet ook formeel een nieuwe structuur krijgen, een structuur die recht doet aan de eenheid van de Nederlandse cultuur in Noord en Zuid, zonder overigens, van Nederland uit gezien, de betrekkingen met de franstalige en duitstalige gemeenschappen te verwaarlozen.

Een "pacificatie" zoals ik die bepleit, heeft niet alleen een verdedigend karakter. Zoals ik al stelde is het behoud en de activering van onze gemeenschappelijke culturele identiteit een positieve daad, te weten een bijdrage van belang aan de Europese, en daarmee aan de gehele westelijke, beschaving.

Callantssoog, november 1990.